

MENDERES DÖNEMİ HÜKÜMET PROGRAMLARINDA SANATIN YERİ: 1950-1960 ARASI KISA DÖNEM ANALİZİ

Başak KATRANCI KASALI*

Özet

Türkiye, 1946-1960 yılları arasında, siyasi açıdan bir değişim yaşamaktaydı. 1945 yılında çok partili hayata geçiş, 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması, Türkiye'nin politik hayatında önemli dönemeçlerdir. 1950 seçimlerinde 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı yerini Demokrat Parti'ye bırakmıştır. Bu tarihten sonra ülke yönetiminde artık yeni aktörler işbaşındadır. Bu değişim sadece bir kadro değişimi olarak kalmaz ve ülkede siyasetten ekonomiye, eğitimden sanata, sosyal hayatın her kademesinde değişimler kendini göstermeye başlar.

Bu çalışmada temel amaç, 1950-1960 yılları arasında kurulan hükümetlerin kültür politikalarının ve bu politikaların sanatı nasıl etkilediğinin dönemin gazete ve dergilerinde yapılan arşiv çalışması sonucu araştırılmasıdır. Çalışma yapılırken hükümet programları için Resmi Gazete'ye başvurulmuş, ardından hükümet programlarında yer alan sanat konusunun hükümet icraatlarına ne kadar yansıtıldığının araştırılması için ise 1950-1960 yılları arasında yayınlanan 4 adet gazete ve 33 adet dergi incelenmiştir. Çalışmanın başlığında belirtilen karşılaştırmalı analizden kasıt; sanatın hükümet programlarındaki yeri ile gazete ve dergilere yansımalarının karşılaştırmasıdır.

Karşılaştırmalı analizin ilk kısmında öncelikle 1950-1951 tarihleri arasında görevde olan I. Menderes Hükümeti'nin programı ele alınmış, program dahilinde kültür ve sanata ne kadar yer verildiği incelenmiş ve icraatların yazılı basında nasıl yer bulduğu araştırılmıştır. Ardından 1951-1954 tarihleri arasında görevde olan 2. Menderes Hükümeti, 1954-1955 tarihleri arasında görevde olan 3. Menderes Hükümeti, 1955-1957 tarihleri arasında görevde olan 4. Menderes Hükümeti ve son olarak 1957-1960 tarihleri arasında görevde olan 5. Menderes Hükümeti'nin resmi programında sanat konusuna verilen yer araştırılarak, I. Menderes Hükümeti için yapılan analiz tekrarlanmıştır.

Hükümet programları ve dönemin gazete ve dergilerinin karşılaştırılmasıyla yapılan inceleme sonucu ortaya çıkan bulgular eşliğinde, 1950-1960 yılları arasında

---

* Dr. Sanat Tarihiçisi/basak.sta@gmail.com

Gönderim Tarihi: 04.01.2016

Kabul Tarihi: 22.04.2016

hükümet programlarında sanatın yerinin karşılaştırmalı bir analizinin sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, kültür ve sanat, hükümet programları, kültür politikaları

Abstract

The Arts in Government Programs During the Menderes Era: An Analysis of the Period between 1950 and 1960.

The Republic of Turkey, between 1946-1960, experienced a shift in political power. Transitions to multi-party democracy in 1945, establishment of Democratic Party in 1946 were important critical turning points for the young Republic's political life. In the elections of 1950, Republican People's Party (CHP) was replaced by the Democratic Party. During the period, new political figures were in charge to govern Turkey, who made their presence felt in all arenas and levels of social life including economy, education and the arts.

Main purpose of this paper is to inquire the political moves in the field of culture and arts, and the effects of these maneuvers on arts through printed media including newspapers and magazines of the period. The Official Journals (Resmi Gazete) were the major source of data to track policies, whereas four nationwide newspapers and thirty-three magazines were informative for following the reflections of these policies on arts during 1950s. The paper aims at presenting an analysis by studying arts-related articles in governments' official programs and in newspapers and magazines.

In the first part of analysis, the program of the first government (1950-1951), led by Adnan Menderes, was analyzed in terms of the approaches to culture and arts. The analysis is taken further by studying the reflections of these policies in public press. Then, a similar analysis –involving an examination of government programs and public press- is repeated for the periods of the Second Menderes Government (1951-1954), the Third Menderes Government (1954-1955), the Fourth Menderes Government (1955-1957), and finally the Fifth Menderes Government.

The paper concludes with an evaluation of the analysis coming out of the comparison between government programs and the newspapers and magazines of the period of 1950-1960.

Key words: Democratic Party, culture and arts, government's official programs, culture policy.

Demokrat Parti döneminde kültür işlerinde liberal bir politika izlenmiş, devletin belirli bir kültür politikası kalmamıştır¹. 1950 yılından sonra Köy Enstitüleri kapatılır, Tercüme Bürosu dağıtılır ve geriye dönük bir politika başlar. İlk kurulduğu dönemde parti programlarında kültür ve sanat konusunda şu madde yer almıştır:

Madde 39: İlimin, tekniğin, güzel sanatların süratle gelişmesini sağlamak için bütün vasıta ve tedbirlere başvurmak, bu cümleden olarak ehliyet ve istidatları teşvik etmek, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, konservatuvarlar kurmak, ciddi neşriyata yardımda bulunmak, Türk dilinin, milli bünyesine uygun olarak, süratle gelişmesi yolundaki çalışmalara yardım etmek, kısaca, yurdumuzda milli ve insani kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek, kanaatimizce, devletin başlıca vazifelerindedir. Ancak, ilmin, sanatın ve her türlü fikir faaliyetlerinin, siyasi ve idari müdahalelerden uzak kalmasını, Demokrasi'nin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz

Madde 41: Doğu bölgesinde, her derecede ve şubede okulları ve nihayet Fakülte ve Enstitüleri ile bir kültür merkezi lüzumuna inanıyoruz².

1950-1960 yılları arasında kurulan toplam 5 Menderes hükümetinin programlarında kültür ve sanata ne ölçüde yer verildiğine baktığımızda şunları görürüz: 22 Mayıs 1950'de kurulan I. Menderes Hükümeti programında, önceki hükümetlerin kültür ve sanat politikaları eleştirilmiş ve bu hükümetler manevi duygulara önem vermemekle suçlanmıştır.

“...Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ahlakı sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabiidir. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmeyen, gençliğini milli karakterine ve anelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür müstakil bir millet olarak yaşamının teminatı sayılamaz. Yıllardan beri sarıh bir istikametten ve rasyonel bir plandan mahrum olduğu için mütemadi değişikliklere, sarsıntılara uğrayan maarifimizin, milletçe katlanılan büyük maddi fedakarlıklarla mütenasip bir verimlilik arz etmediği açık bir hakikattir. Hükümetimiz, parti programımızda tespit edilmiş esaslar dairesinde, bu büyük milli davayı bir kül halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor. Tamamıyla demokratik bir ruh ile ve ilmin son neticelerine göre tespit edilecek geniş ve teferruatlı bir plan için maarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz.

¹ Topuz, H. (1998), s.69-70.

² *Demokrat Parti Tüzük ve Program*, Ankara, 1946, s. 26-27.

... Truman Doktrini ve Marşal Yardımıyla bu sulhçu siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimi şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi, kültürel münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde hergün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir.³

Bu dönemdeki kültürel gelişmelere baktığımız zaman Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa ile kültürel ilişkilerin daha da kuvvetlendirileceğinin vurgulandığını görürüz. Buradan hareketle bu ülkelerle yapılan kültür anlaşmalarının tarihlerine baktığımızda Fransa ile 1952’de, İngiltere ile 1957’de anlaşma yapıldığını görmekteyiz. Fransa ile anlaşma imzalanmasının ardından iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesi amacıyla bir program hazırlanmış, Louvre Müzesi’nde 1953 yılı Şubat ayında 2 ay süreli olmak üzere Türk Sanat Sergisi açılmış⁴, iki ülke arasındaki kültürel ilişkileri arttırmak amacı ile Türkiye’ye 100 Fransızca kitap gönderilmiştir⁵. İngiltere ile yapılan anlaşmanın getirilerine baktığımızda ise Türk-İngiliz Dostluk Derneği ve İngiliz Kültür Heyeti tarafından 1 hafta süreli Türk-İngiliz Kültür Haftası düzenlendiğini, Kraliyet Operası sanatçılarından Nadia Nerina ve Alexis Rassiné’nin, Türk Devlet Operası sanatçıları ile temsiller verdiğini, T.S. Eliot’ın “The Cocktail Party” isimli eserinin Küçük Tiyatroda oynandığını, Çağdaş İngiliz Edebiyatı konulu konferans verildiğini görürüz⁶.

9 Mart 1951’de kurulan II. Menderes hükümeti programında eğitim konusu ağırlıklı olarak ele alınır. Teknik öğretim okullarında ziraat ve yol kalkınmasının makineleşmesine paralel olarak bölge ihtiyaçlarına lüzumlu ustaları yetiştirmek üzere kurslar ve şubeler kurulacağı, doğuda bir üniversitenin temelini atılacağı, ilkökul öğretmenlerinin aynı kaynaktan gelmelerine ve çok iyi vasıfta yetişmelerine önem verileceği vurgulanmıştır⁷.

“Memlekette ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin bir tek umumi maarif siyasetine göre idare edilmesi yoluna girilmiştir. Bu suretle muhtelif derece ve istikamette maarif müesseselerinin ahenkli bir şekilde gelişmeleri sağlanmış olacaktır.

Teknik öğretim okullarında ziraat ve yol kalkınmasının makineleşmesine muvazi olarak bölge ihtiyaçlarına lüzumlu ustaları yetiştirmek üzere kurslar ve şubeler kurulacaktır.

³ T.C. Resmi Gazete, 3 Haziran 1950, Sayı. 7523, s. 18581-18582.

⁴ Musee des arts decoratifs: Splendeur de l’art Turc. Fevrier-April 1953, Paris, 1953.

⁵ Balkan, A., (23 Aralık 1953), s. 5.

⁶ “İngiliz Kültür Haftası”, *Ulus*, 31 Mart 1957, s. 4; “İngiliz Kültür Haftasının 4. Günü”, *Ulus*, 12 Nisan 1957, s. 1-5.

⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, C.6, B:58 30.3.1951 O:1, s.65.

Köy okulları inşaatında Doğu illeri ile bu kadar geri kalmış diğer illerin ihtiyaçları ön planda tutulacak ve köylü vatandaşlarımızı mükellefiyete tabi tutan mevzuat kaldırılacaktır.

Doğuda bir üniversitenin temeli atılacaktır. Umumi terbiyemizde millî ve insani hedefleri gözden kaçırmadan ilmi ve pedagojik esaslara göre karakter şahsiyet ve maneviyat gelişmesine ehemmiyet vereceğiz.

Gençliğini millî karakterine ve anelerine göre manevî ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatı sayılamaz. Gençliğimizin "Vatan" ideali etrafında toplanmasını hareket noktası olarak alıyoruz.

İlkokul öğretmenlerinin gerekli hususiyetler göz önünde bulundurulmak şartıyla, aynı menşeden gelmelerine ve umumiyetle öğretmenlerimizin çok iyi vasıfta yetişmelerine ehemmiyet vereceğiz.

Tahsil ve terbiyede ilmi usullere sıkı sıkıya bağlı kalacağız⁸.

Dönemin hükümeti, programında ağırlık verdiği eğitim konusunda çeşitli çalışmalar yapmıştır. Anadolu'nun birçok yerinde yeni okul binaları inşa edilmiştir. Ayrıca doğuda temelinin atılacağı söylenen üniversite için temel atma töreni 23 Temmuz 1957'de 4. Menderes Hükümeti döneminde Erzurum'da gerçekleştirilmiştir. Bu üniversite Atatürk Üniversitesi'dir. Eğitim alanında meydana gelen diğer gelişme bu dönemde Ankara Devlet Konservatuarı'nda Folklor ve Etnografya Enstitüsü kurulmasıdır. 1939 yılından beri kaydedilen halk türküleri notaya alınacak ve bu notalar üzerinde ilmi etütler yapılacaktır⁹. Bu dönemde bir diğer çalışma ise Milli Kütüphane'de yer alan el yazması ve matbu belli başlı eserlerin konuşulan dile çevrilmesidir.

Bu dönemde "Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu" ile "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Yasası" kabul edilmiş, ayrıca Bern Birliği'ne katılmak için kanun tasarısı hazırlanmıştır. Tüm bu kanunlardan sanat eserlerinin korunması ile ilgili olarak ciddi çalışmalara girişildiğini anlamaktayız.

17 Mayıs 1954'de kurulan III. Menderes hükümeti programında, II. Menderes Hükümeti programında olduğu gibi eğitim konusu ele alınmış ve iktidarın bu konuda yoğun bir hareket içine gireceği belirtilmiştir¹⁰.

"...Hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatını yalnız memleketin maddî kudret ve takatinde değil, ayna zamanda halkın ve gençliğin manevî

⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, C.6, B:58 30.3.1951 O:1, s.65.

⁹ "Konservatuarda Folklor ve Etnografya Enstitüsü", *Ulus*, 20 Kasım 1951, s. 1.

¹⁰ *T.C. Resmi Gazete*, 27 Mayıs 1954, Sayı. 8717, s. 9525.

değerlerle teçhizinde bulan iktidarlarımızın maarif sahasına hayli bir ehemmiyet atfetmesi elbette ki tabii idi.

1950 yılında iktidara geldiğimiz zaman ilk iş olarak iktisadi kaynaklarımızı ve mali imkanlarımızı takviye edecek işlere girişmiş olmamıza rağmen maarif hizmetlerine 1950'nin 197 milyon lirasına mukabil 1954 yılında 313 milyon lira tahsis etmiş bulunuyoruz.

İktisat tedbirlerimizin müspet neticeleri ve mali takatimizde husule gelen inkişaf üzerine önümüzdeki devrede, bütün idari hizmet şubelerinde olduğu gibi, maarif sahasında da iktidarımızdan evvelki devirlerle mukayese edilemeyecek derecede hummalı hareketlere girişmenin zamanı artık gelmiş bulunmaktadır.

Gelecek yıllarda, bu sahada çok mühim neticeler elde edeceğimizden emin bulunuyoruz¹¹."

Bu dönemde Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı'nın mevzuatı dahilinde çalışan Türk Kültür Ocakları kurulmuştur. Daha önceki dönemlerde görülen uygulamalara benzer olarak karşımıza çıkan bu kurum, yetişkinlerin eğitimi, güzel sanatlar, sosyal sağlık, dış münasebetler, propaganda, yayın, kütüphaneler, hukuk ve gelir bürosu olmak üzere sekiz büroya ayrılmıştır¹².

9 Aralık 1955'de kurulan 4. Menderes Hükümeti programında kültür ve sanat ile ilgili herhangi bir maddeye rastlanmamıştır¹³. Program dahilinde bu konuya dair herhangi bir madde yer almamasına rağmen bu dönemde Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışan bölge tiyatroları kurulmaya başlanmış, Ankara'da kurulan Türk Kültür Ocakları'nın İstanbul'da şubesi açılmış¹⁴, Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu açılmış¹⁵ ve Atatürk Üniversitesi'nin temeli atılmıştır¹⁶.

25 Kasım 1957'de kurulan V. Menderes Hükümeti programında eğitim şu şekilde yer alır:

"Mekteplerden sağlık müesseselerine, toprak tevziinden tapulamaya, emniyet ve asayiş teşkilatından mahkemelere kadar bircümle amme hizmetlerinin aziz milletimizin ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere, mali ve maddi her türlü imkanlardan faydalanılarak geliştirilmesine çalışılmıştır¹⁷."

---

¹¹ T.C. Resmi Gazete, 27 Mayıs 1954, Sayı. 8717, s. 9525.

¹² Anıl, M., (6 Ocak 1955), s. 2.

¹³ T.C. Resmi Gazete, 17 Aralık 1955, Sayı. 9183, s. 13194-13195.

¹⁴ "Türk Kültür Ocakları Şubesi Dün Açıldı", *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1956, s. 7.

¹⁵ "Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu Dün Açıldı", *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1957, s. 1-5.

¹⁶ "Atatürk Üniversitesinin Temeli Atıldı", *Zafer*, 24 Temmuz 1957, s. 1.

¹⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP23.htm> (25.01.2009 15:00)

Bu dönemde Topkapı Sarayı ve bağlı türbelerle Müzeler Müdürlüğü'nün bütçesi 1957 yılında 1 milyon 748 bin liraya yükselmiştir. Gelen ziyaretçilere Avrupalı müzecilik anlayışı ile gezme imkanları sağlanması, yeni seksiyonlar kurulması, sergiler açılması ve müzenin gelir kaynaklarının çoğaltılması kararlaştırılmıştır¹⁸.

1946-1960 yılları arasında eğitim şuralarında alınan kararlara baktığımızda sanat politikaları ile ilgili bir maddeye rastlamamaktayız.

Demokrat Parti döneminde açılan müzelere baktığımız zaman bunlar; 1950 yılı Ekim ayında halkın ziyaretine açılan Dolmabahçe Sarayı, 1952 yılında Tanzimat Müzesi ve Köşk Tarihi Müzesi, 1953 yılında İstanbul Mozaik Müzesi, 1954 yılında Van Müzesi, 1956 yılında Burdur, Ankara, Anıtkabir, Urfa, Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, 1959 yılında Aydın, Kars, Kütahya ve Erdemli Müzeleri'dir.

Dönem içerisinde sanatçıların ortamlarına bir göz attığımız zaman kişisel sergilerde bir artış görürüz. Bunda artan özel galerilerin katkısı büyüktür. Bu galeri sayısındaki artışın nedenini düşündüğümüz zaman ise cevabı devletin politikalarında bulmaktayız. Devlet Resim ve Heykel Sergileri, Güzel Sanatlar Birliği sergileri bu dönemde de devam etmiştir. Ancak devlet bunların üstüne yeni bir şey eklememiş ve sonuçta da özel teşebbüsler bu boşluğu doldurmak için çalışmaya başlamışlardır.

Açılan galerilerin dışında İş Bankası, Merkez Bankası, Ziraat Bankası, Yapı ve Kredi Bankası gibi bankalar sanat alanında daha etkili olmaya başlamışlardır¹⁹. Özellikle Yapı ve Kredi Bankası birçok alanda sanata destek olmuştur. Küçük Sahne, Yapı ve Kredi Bankası tarafından finanse edilmiş, 1954 yılında "Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi" kurulmuş²⁰, yine aynı yıl bankanın 10. Kuruluş yıldönümü nedeni ile resim, afiş, müzik, senaryo, kültür ve folklor dallarında yarışma düzenlenmiştir²¹. 1956 yılında "Türk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Derneği"nin düzenlediği Milli Oyunlar Festivali Yapı ve Kredi Bankası tarafından desteklenmiş²², 1960 yılı Mayıs ayında "memleketimizdeki çeşitli medeniyet çağlarına ait turistik sanat eserleri" konulu bir fotoğraf yarışması düzenlenmiştir²³.

Bu dönemde ressamın eserlerinde önceki dönemlerde karşımıza çıkan toplumsal içerikli kompozisyonlarda bir azalma dikkat çekicidir. Artık ressamlar soyuta yönelmeye başlamışlar ve bunda, o dönemde Avrupa'da ve Amerika'da etkili olan sanat akımları belirleyici olmuştur. Yabancı devletler ile yoğun kültürel ilişkiler, yurt dışından

¹⁸ Özkoçak, V. (3 Şubat 1957), s. 5.

¹⁹ Ziraat Bankası 1926, Akbank 1942, Yapı Kredi Bankası 1944, İş Bankası 1940'larda sanat koleksiyonlarını oluşturmaya başlamışlardır.

²⁰ Andak, S.,(25 Nisan 1955), s. 6.

²¹ Elvan, N. (2005), s. 7.

²² "Milli Oyunlar Festivali", *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1956, s. 4.

²³ Andak, S. (27 Mayıs 1960), s. 5.

gelen yayınların sayısındaki artış, sanatçılarımızın yeni dünyaları tanımalarına neden olmuş ve sonuçta bir etkileşim yaşanmıştır.

Sanat merkezi Demokrat Parti döneminden önce yavaş yavaş Ankara'ya kaymaya başlamış ve bu hareket Demokrat Parti döneminde de etmiş, Devlet Bale Okulu, İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış²⁴, 1956 yılında Ankara'da üçüncü Devlet Tiyatrosu hizmete girmiştir²⁵. Eğitim alanında görülen yeniliklerden bazıları da 1954 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Sanat Tarihi Enstitüsü²⁶ ve yine aynı fakültede bu kez 1958 yılında Tiyatro Enstitüsü kurulmasıdır²⁷. Demokrat Parti döneminde Ankara'da çeşitli festivaller de düzenlenir, bunlar Türk-İngiliz Müzik Festivali ve Ankara Müzik Festivali'dir. Yine bu dönemde bölge tiyatroları açılmaya başlanmış ve çeşitli kentlerde tiyatrolar kurulmuştur. İlk bölge tiyatrosu Konya'da açılır²⁸, ve bunu Eskişehir takip eder²⁹. Bursa, Adana, İzmir'de Devlet tiyatroları açılmıştır.

Demokrat Parti döneminde 1953 yılında İstanbul Şehir Tiyatroları'nın Belediye'den ayrılması ve kendi kendine yetecek bir sisteme oturtulması gündeme gelir. Bu düşünce döneminde farklı tepkiler alınmasına neden olmuştur. Bu düşüncenin ardındaki nedenin içeriği tam olarak bilinmemekle birlikte, Şehir Tiyatroları ile ilgili bu gibi tasarrufların zaman zaman gündeme geldiğini görürüz. Buna benzer bir başka düşünce de bu kurumların Devlet Tiyatrosuna bağlanması olmuştur.

1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilk olarak başlattığı çalışma dikkat çekicidir. Milli Kütüphane'de yer alan güzel sanatlar, edebiyat, felsefe ve tarihe ait el yazması belli başlı eserlerin bir bölümünün konuşulan dile çevrilerek bir bölümünün de açıklamaları yapılarak yayınlanmasına karar verilmiştir. Fakat bu uygulama bir takım olumsuz eleştirilere de neden olmuştur. Nedeni de çevirisi yapılacak eserlerin içerisinde gençlik için zararlı noktaların çıkarılacak olmasının belirtilmesidir³⁰.

Bu dönem kültür politikalarında eksiklik olarak görebileceğimiz bir olgu halkevleri ve köy enstitülerinin kapatılmasıdır. Dönemin genel havası olan "komünizm karşıtlığı" çerçevesinde bu kurumlar da birer komünist yuvası olarak görülmüş ve bu fikir de kapatılmalarında etkili olmuştur. Ancak bu "komünist avını" sadece Demokrat Parti dönemine özgü bir hareketmiş gibi göstermek bu partiye haksızlık olmaktadır. Çok partili hayata geçişin ardından 1948 yılında Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil,

---

²⁴ Mülâyim, S. (1998), s. 174.

²⁵ Taşer, S., (13 Ocak 1956), s. 5.

²⁶ Mülâyim, S. (1998), s.181.

²⁷ Mülâyim, S. (1998), s.190-191.

²⁸ Taşer, S. (25 Eylül 1956), s. 5.

²⁹ Taşer, S. (22 Ekim 1956), s. 4.

³⁰ Dülger, B. (4 Ocak 1952), s. 2.

Behice Boran ve Niyazi Berkes'in üniversiteden atılmaları³¹ bu tür uygulamaların sadece 1950-1960 yılları arasında karşımıza çıkmadığını göstermektedir. Bu dönemde II. Dünya Savaşı sonrası ülkelerin saflarını belirlediği bir süreç başlamış ve bu ortamda S.S.C.B. ile sorunlar yaşayan Türkiye seçimini Batı dünyasından, Amerika Birleşik Devletleri'nden yana kullanmıştır. Ancak Batı dünyasının yanında olmanın, Amerika Birleşik Devletleri'nin yanında olmanın kimi ön koşulları vardı. Bunların arasında komünistlerle mücadeleyi sayabiliriz. Yine Demokrat Parti'nin Kore Savaşı sırasında önergeyi meclise dahi sunmadan Kore'ye asker göndermeye karar vermelerini bu ön koşulların bir gerekçesi olarak sayabiliriz. Bunun neticesinde Türkiye yıllar boyu uğraş verip de bir türlü kabul edilmediği NATO'ya kabul edilmiştir.

Demokrat Parti döneminde açılan 4 adet üniversiteye baktığımız zaman bunlardan Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Amerika Birleşik Devletleri etkilerini görürüz. Nebraska Üniversitesi ile yapılan anlaşma sonucunda, Atatürk Üniversitesi'ne öğretim elemanı gönderilmiş, Atatürk Üniversitesi'nden de buraya öğretim elemanı gitmiştir. 1956 yılında Birleşmiş Milletler desteği ile Bölge Planlama ve Mimarlık Okulu kurulmuş ve bu kurum 1957 tarihinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi adını almıştır. Bu dönemde yüksek öğretimi ülke çapında yaygınlaştırmak amacıyla bölge üniversitelerinin açılmasına karar verilmiştir. 27 Mayıs 1955'de kuruluş yasası çıkarılan Ege Üniversitesi 1955 yılında eğitime başlamıştır. Yine 1955 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin kuruluş yasası çıkartılır ancak eğitime 1963 yılında başlanmıştır³².

1950-1960 yılları arasında yayınlanan bütçe kanunlarını incelediğimiz ve 1946-1950 aralığı ile karşılaştırdığımız zaman Milli Eğitim Bakanlığı'na ayrılan bütçenin önceki dönemden farklı olmadığını görürüz. Bir karşılaştırma yapmak için 1955 yılında Maliye Bakanı'nın bütçeyi açıklarken yaptığı konuşmayı ele aldığımızda, Bakan'ın şu sözleri dikkat çekicidir:

“[...] Filhakika 1955 yılında umumi ve mülhak bütçelerden maarif hizmetleri için yapılması derpiş olunan masrafların yekunu 355.789.782 lirası cari masraflara ve 75.836.388 lirası da yatırımlara ait olmak üzere 431.626.170 liradır. 1954 yılında aynı hizmet için ayrılan tahsisat yekunu 313.778.893 lira olduğuna göre 1955'de bütçe teklifleri 1954 yılına nazaran Maarif hizmetleri için %37.56 nisbetinde 117.844.277 lira fazla tahsisatı ihtiva etmektedir. Maarif hizmetlerine ayrılan tahsisatın sadece bir yıl içinde bu derecede geniş bir artışa mazhar olması, bu işlere affettiğimiz ehemmiyetin bariz bir misalini teşkil eylemektedir.

---

³¹ Ahmad, F. (2007), s.52.

³² Torun, E. (2002),s. 279.

[...] Maarif hizmetleri için 431.6 milyon lira tahsisat teklif edilmiş bulunduğunu yukarıda arzetmiştim. 1950 yılında ise aynı hizmetlere ancak 197 milyon lira tahsisat ayrılmış olduğu hatırlanacak olursa 1955 bütçe teklifinin 1950'ye nazaran %119 nisbetinde 234.6 milyon lira fazla olduğu anlaşılır. Bu yekun içinde cari masraflardaki artış nisbeti %91, yatırımlardaki artış nisbeti ise %572dir.

[...] Filhakika 1955 yılı bütçe teklifi ile Ankara, İstanbul Üniversiteleriyle Teknik Üniversiteye yapılması derpiş olunan yardım 57.672.496 liradır. Aynı müesseselere 1954 yılında yapılan yardım 44.187.989 lira, 1950 senesinde yapılan yardım ise 21.972.000 lira idi. Bu rakamlar 1955 yılında Üniversitelere yapılacak hazine yardımının 1954 yardımlarından %30.5 nisbetinde 13.484.507 lira ve 1950 yılının yardımlarından da %162 nisbetinde 35.700.496 lira fazla olduğu hakikatını ortaya koymaktadır [...] ³³.

Ayrıca, bu dönemde eğitim alanında Amerika Birleşik Devletleri etkisini görmek için yurt dışından getirilen eğitim uzmanlarının 50 öncesi ve 50 sonrası olmak üzere hangi ülkelerden geldiğine bakmak yeterlidir. 1923-1950 yılları arasında 7 Amerika Birleşik Devletleri, 14 Almanya, 14 Belçika, 13 Fransa, 8 Avusturya, 4 Macaristan, 3 İsviçre, 2 İngiltere, 2 İsveç, 1 Çekoslovakya, 1 Yugoslavya ve 10 tane de ülkesi bilinmeyen olmak üzere toplam 79; 1950-1960 yılları arasında 41 Amerika Birleşik Devletleri, 1 Fransa ve 2 tane de ülkesi bilinmeyen uzman olmak üzere toplam 44 kişi gelmiştir ³⁴.

Demokrat Parti döneminde Konya ve Eskişehir'de bölge tiyatroları kurulur, çeşitli devletler ile yapılan kültür anlaşmalarının sonucunda karşılıklı kültür alışverişi meydana gelir, beynelmilel festivaller, yerel festivaller düzenlenir, Harika Çocuklar Yasası çıkarılır, ICOM üyeliği gerçekleşir. Ancak bu dönemde iç ve dış politikalar, dışta Batı'ya yakınlaşma çabaları, içeride din eksenli bir siyaset ve muhalefetle sürüp giden mücadele derken Demokrat Parti kültür ve sanata çok fazla zaman ayırmamış ve sanat kendi yolunda sessizce ilerlemeye devam etmiştir.

Demokrat Parti döneminde, Cumhuriyet Halk Partisi döneminde görülen kimi uygulamalar yapılmak istenmiş ancak bunlar beklenen başarıyı gösterememiştir. Buna örnek olarak Vilayet Resimleri sergisini verebiliriz. Cumhuriyet Halk Partisi döneminde 1938-1943 yılları arasında gerçekleştirilen "Yurt Gezileri" projesine benzeyen bu çalışmanın sonuçları oldukça farklı olmuştur. Yurt Gezileri kapsamında meydana getirilen eserler her sene toplu olarak sergilenmiş ve sergiden devlet adına eserler satın alınmıştır. Vilayet Resimleri Sergisi ise meydana getirilen eserler meclise yakışmadığı ve sanat değeri taşımadıkları ileri sürülerek daha açılmadan kapanmıştır ³⁵. Bu olay,

³³ "1955 Bütçesi", *Zafer*, 19 Şubat 1955, s. 11.

³⁴ Şahin, M. (1996), s. 77.

³⁵ Erol, T. (1984), s. 55.

döneminde oldukça tartışılmış ve akla Rus sanatçıların ve Alman sanatçıların rejimden dolayı yaşadıkları sıkıntıları getirmiş, Türk sanatçılarının aynı eksendeki sorunları “demokrat” liderlerin elinden çekmekte olduğu vurgulanmıştır. Ecevit yaptığı “Zhdanof³⁶” benzetmesiyle olayın ciddiyetini gözler önüne sererken, Türkiye’de bu tür baskı rejimlerinin kurulamayacağını da söylemektedir³⁷.

Demokrat Parti’nin ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin kültür politikalarını karşılaştırdığımızda tek parti iktidarında sanatın devlet eliyle halkla bütünleştirilmek istendiğini görürüz. Buna örnek olarak yurt gezilerini, halkevlerinde verilen temsilleri, düzenlenen sergileri, konserleri verebiliriz. Cumhuriyet Halk Partisi döneminde halk ve sanat daha iç içe görülürken Demokrat Parti iktidarı ile birlikte devletin bu kaygısı azalmış gibi görünmektedir. Demokrat Parti dönemi için de verebileceğimiz olumlu örnekler vardır. 1950 yılı sonlarında Devlet Tiyatrosunda, memurlara ve öğrencilere indirimli biletler satılmaya başlanmıştır³⁸ ve halk geceleri düzenlenmiştir³⁹. Ancak bu uygulamalar devamlı olamamış ve 1952 yılında sonlandırılmıştır⁴⁰. Yine bu dönemde Konya ve Eskişehir’de açılan bölge tiyatrolarını ve Bursa, Adana, İzmir’de açılan Devlet Tiyatroları’na baktığımız zaman, Cumhuriyet Halk Partisi döneminde olduğu gibi halk ve sanatın bir araya getirilmeye çalışıldığını görürüz. Fakat tiyatroların açılmasını olumlu bir adım olarak görmemize rağmen, bunları halkevlerinde düzenlenen ücretsiz konser, tiyatro ve sanatsal faaliyetlerle karşılaştırdığımız zaman, yine de önceki dönem kadar halk ve sanatın bir araya getirilemediğini görürüz.

İncelediğimiz dönem içerisinde sanata ve sanatçıya uygulanan baskının komünizm, müstehcenlik ve gericiliğin yerilmesi gibi ana başlıklar altında kendini gösterdiğini fark etmekteyiz. Komünist şüphesi ile çeşitli sanatçılar soruşturmaya uğramış ve hatta sanatçıların eserleri toplattırılmıştır. 1950’li yıllarda Abidin Dino’nun seramikleri soruşturma konusu olmuş, üzerlerinde orak-çekiç sembolü olduğu öne sürülerek toplatılmışlardır⁴¹. Bu da dönemin komünizm karşıtlığının somut bir yansımasıdır. Bunun nedenlerini dönemin Batılı devletleri ile olan ilişkilerde arayabiliriz. Bu tür uygulamaların daha önce Cumhuriyet Halk Partisi döneminde de örnekleri ile karşılaşmamıza rağmen Demokrat Parti ile daha da belirgin bir durum haline geldiğini ve soruşturmaların, yasaklamaların daha da arttığını görmekteyiz.

Demokrat Parti döneminde sanat adına olumlu adımlar atılmaya çalışılmış, yeni tiyatrolar, konservatuarlar kurulmuş, Milli Kütüphane açılmış, yeni üniversiteler bu süreçte eğitim-öğretim hayatına başlamıştır. Tüm bunlardan dönem boyunca fiziksel alt

³⁶ Stalin dönemi, Kültür Bakanı.

³⁷ Ecevit, B. (10 Mayıs 1956), s. 3.

³⁸ “Devlet Tiyatrosu”, *Zafer*, 30 Eylül 1950, s. 2.

³⁹ “Devlet Tiyatrosunda Halk Geceleri”, *Zafer*, 27 Kasım 1950, s. 2.

⁴⁰ “Devlet Tiyatrosu ve Talebeye Tenzilat”, *Zafer*, 28 Mart 1952, s. 5.

⁴¹ “Bir Komünistlik Propagandası Tahkikatı”, *Ulus*, 13 Mayıs 1952 s. 2.

yapının oluşturulduğunu ve bu bağlamda bir sorun olmadığını götürür. Yine bu dönemde sanat, Avrupa ve Amerika'daki gelişmeler ile paralel bir ilerleme gösterir.

Ancak bu süreci değerlendirirken gördüğümüz bir başka olgu ise komünizm, komünizm propagandası yapmak gibi konularda devletin sanata ve sanatçıya çok fazla müdahil olduğudur. Sanatçıyı yönlendirmeye yönelik müdahaleler geçmiş hükümet dönemlerinde de karşımıza çıkan bir olgudur. Bunu dönemin basın-yayın organlarını incelediğimizde rahatlıkla görürüz. Ancak yine basın-yayın organlarından bir karşılaştırma yaptığımızda özellikle komünistlik nedeniyle soruşturmaya uğrayan sanatçılar ile ilgili haberlerde Demokrat Parti dönemi ile birlikte belirgin bir artış gözlenir. Buradan sanata devlet müdahalesinin bu parti ile daha meşru bir hal aldığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

A) YAYINLANMIŞ BELGELER

T.B.M.M. ZABIT CERİDELERİ

TBMM Zabıt Cerideleri, C.6, B:58 30.3.1951 O:1, s.65.

TBMM Zabıt Cerideleri, C.6, B:58 30.3.1951 O:1, s.65.

T.C. RESMİ GAZETE

T.C. Resmi Gazete, 3 Haziran 1950, Sayı. 7523, s. 18581-18582.

T.C. Resmi Gazete, 27 Mayıs 1954, Sayı. 8717, s. 9525.

T.C. Resmi Gazete, 27 Mayıs 1954, Sayı. 8717, s. 9525.

T.C. Resmi Gazete, 17 Aralık 1955, Sayı. 9183, s. 13194-13195.

B) İNCELEME ESERLER

Ahmad, F. (2007), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul.

Andak, S. (25 Nisan 1955), "Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi",

Cumhuriyet, s. 6.

Andak, S. (27 Mayıs 1960), "Fotoğraf Yarışması", *Cumhuriyet*, s. 5.

Anıl, M. (6 Ocak 1955), "Kültür Ocaklarının Hedef ve Gayeleri", *Zafer*, s.2

"Atatürk Üniversitesinin Temeli Atıldı", *Zafer*, 24 Temmuz 1957, s. 1.

Balkan, A. (23 Aralık 1953), "Paris Mektupları", *Cumhuriyet*, s. 5.

- “Bir Komünistlik Propagandası Tahkikatı”, *Ulus*, 13 Mayıs 1952 s. 2.
- “1955 Bütçesi”, *Zafer*, 19 Şubat 1955, s. 11.
- Demokrat Parti Tüzük ve Program*, Ankara, 1946, s. 26-27.
- “Devlet Tiyatrosu”, *Zafer*, 30 Eylül 1950, s. 2.
- “Devlet Tiyatrosunda Halk Geceleri”, *Zafer*, 27 Kasım 1950, s. 2.
- “Devlet Tiyatrosu ve Talebeye Tenzilat”, *Zafer*, 28 Mart 1952, s. 5.
- Dülger, B. (4 Ocak 1952), “Türk Kültür Eserleri”, *Zafer*, s. 2.
- Ecevit, B. (10 Mayıs 1956)“Bizim ‘Zdanof’lar ve Modern Sanat”,*Ulus*,s.3
- Elvan, N. (2005), “‘İş ve İstihsal’ 1954 Yapı Kredi Resim Yarışması”, *Resim Tarihimizden ‘İş ve İstihsal’ Yapı Kredi Resim Yarışması*, YKY, İstanbul.
- Erol, T. (1984), *Günümüz Türk Resminin Oluşum Sürecinde Bedri Rahmi Eyüboğlu*, İstanbul.
- “İngiliz Kültür Haftası”, *Ulus*, 31 Mart 1957, s. 4;
- “İngiliz Kültür Haftasının 4. Günü”, *Ulus*, 12 Nisan 1957, s. 1-5
- “Konservatuarda Folklor ve Etnografya Enstitüsü”, *Ulus*, 20 Kasım 1951, s. 1.
- “Milli Oyunlar Festivali”, *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1956, s. 4.
- Musee des arts decoratifs: Splendeur de l’art Turc. Fevrier-April 1953, Paris, 1953.
- Mülayim,S. (1998), *Cumhuriyet’in Kültür ve Sanat Kronolojisi*, İstanbul.
- Özkoçak, V. (3 Şubat 1957), “Topkapı Sarayında Yeni Sergiler Açılacak”, *Cumhuriyet*, s. 5.
- Şahin, M. (1996), *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Yeri (1923-1960)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, İzmir.
- Taşer, S. (13 Ocak 1956), “Ankarada 3üncü Devlet Tiyatrosu”, *Cumhuriyet*, s. 5.
- Taşer, S. (25 Eylül 1956), “Konyada Devlet Tiyatrosu”, *Cumhuriyet*, s. 5.
- Taşer, S. (22 Ekim 1956), “Tiyatro Seferberliği”, *Cumhuriyet*, s. 4.
- “Türk Kültür Ocakları Şubesi Dün Açıldı”, *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1956, s. 7.
- “Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu Dün Açıldı”, *Cumhuriyet*, 26 Ekim 1957, s. 1-5.
- Topuz, H. (1998), *Dünyada ve Türkiye’de Kültür Politikaları*, Adam Yayınları, İstanbul.

Torun, E. (2002), *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler (1945-1960)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara.

C) WEB SİTELERİ

<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP23.htm> (25.01.2009 15:00)